

درآمدی انتقادی بر آواشناسی، کن لاج، انتشارات کانتینیوم، ۲۰۰۹، نه+ ۲۴۴ صفحه^۱.

آواشناسی پارامتری^۲ رویکردی است به آواشناسی، که عمل گفتار را به مثابه نظام یک پارچه فیزیولوژیکی ای در نظر می‌گیرد که در آن متغیرهای (پارامترهای) تولیدی در مجرای گفتار، از طریق تعامل با یکدیگر، برای تولید پیوستاری از صدا در حال فعالیت‌اند (کریستال^۳، ۲۰۰۸: ۳۵۰). این نگرش، با نگرش سنتی در این زمینه در تقابل است. با نگرشی که تولید گفتار را زنجیره‌ای از عناصر قلمداد می‌کند که هر یک به‌طور مستقل، با توجه به مجموعه‌ای از مشخصه‌های قابل تفکیک (جایگاه تولید، شیوه تولید و ...)، تعریف‌پذیر هستند (همان). آواشناسی پارامتری نگرشی است که پایک^۴ (۱۹۴۳)، فرث^۵ (۱۹۴۸)، تنچ^۶ (۱۹۷۸) و زبانشناسی دیگر، پیش‌تر به آن پرداخته‌اند و در یکی از آثار اخیر نیز مورد توجه قرار گرفته است، که در ادامه به معرفی آن می‌پردازیم.

کن لاج، ویراستار مجموعه کتاب‌هایی با عناوین درآمدی انتقادی به مسائل زبان‌شناسی، در یکی از کتاب‌های این مجموعه با عنوان "درآمدی انتقادی بر آواشناسی"، که خود، نگارنده آن نیز هست، با بهره‌گیری از رویکرد پارامتری، به ارائه مفاهیم آواشناختی پرداخته است. در نگاهی گذرا به این کتاب چنین به نظر می‌رسد که روندی مشابه کتاب‌های مقدماتی دیگر در این زمینه، طی شده است. اما با نگاهی عمیق‌تر، تفاوت‌های چشم‌گیری مشاهده می‌شود. هدف اصلی او در این اثر، بررسی جنبه‌های تولیدی، شنیداری و صوت‌شناختی گفتار است. کتاب شامل پیش‌گفتار، نه فصل، واژه‌نامه، منابع و ضمیمه است. در ضمن، در پایان هر فصل، منابع، تمرین و یا پیشنهاداتی برای مطالعه بیشتر ارائه شده است.

نویسنده در پیش‌گفتار، مبنا و اساس اثر خود را بر فرض‌هایی بنیان نهاده است. این مفروضات عبارت‌اند از تأکید بر گفتار طبیعی روزمره به‌عنوان بازتاب واقعی نظام زبانی (واج‌شناسی به‌طور اخص)، عدم تجزیه‌پذیری گفتار به زنجیره‌ای از عناصر، نبود شناخت کافی از مشخصه‌های همگانی نمود آوایی زبان و در نهایت، اهمیت برابر هر سه شاخه آواشناسی تولیدی، شنیداری و صوت‌شناختی. او در تشریح این موارد معتقد است که در کنار ویژگی‌های آوایی کلمات منفرد^۷، باید برای ویژگی‌های آوایی گفتار پیوسته^۱ جایگاه ویژه‌ای در نظر گرفت.

1. Lodge, K. (2009). *A Critical Introduction to Phonetics*. London: Continuum. pp. ix + 244.

2. parametric phonetics

3. D. Crystal

4. K. L. Pike

5. J. R. Firth

6. P. Tench

7. individual word

اگرچه به‌عنوان کتابی مقدماتی، توصیف و آوانویسی صداهای مجزا توجیه‌پذیر است، اما به‌تنهایی نمی‌تواند توصیفی جامع از ماهیتِ گفتارِ پیوسته، که نیازمندِ رویکردی غیرزنجیری^۲ است، ارائه دهد. وی سپس اشاره می‌کند که این اثر، مقدمه‌ای بر پیچیدگی ویژگی‌های طبیعیِ گفتار است و از ارائه مفاهیمِ آواشناختی، به‌شیوه‌ای که به درکِ نظریهٔ واجی منجر شود، اجتناب ورزیده است. نویسنده متذکر می‌شود که علی‌رغمِ پیشرفت‌های چشم‌گیر در ابزار آزمایشگاهی مطالعهٔ گفتار، تقویتِ درکِ شنیداری و تواناییِ آوانگاریِ دقیق، سرآغازِ کارِ یک آواشناس است.

چرا آواشناسی؟ عنوانِ نخستین فصلِ کتاب است. نویسنده پس از اشاره‌ای مختصر به شاخه‌های مختلفِ آواشناسی، به ویژگی‌های زبانِ گفتاری و نوشتاری و تفاوت‌های بین این دو می‌پردازد. آهنگ، از مشخصه‌های بارزِ صورتِ گفتاری است، که به آن توجه شده، و یکی از مهم‌ترین جنبه‌های انتقالِ معنای بین‌افردی^۳ است. جنبه‌ای از ارتباط که نه از طریقِ معنای کلمات و نه از طریقِ ساختِ جمله^۴، منتقل می‌شود. در ادامهٔ این فصل به مبحثِ واج‌شناسی و رابطهٔ آن با آواشناسی پرداخته شده است. در پایانِ فصل، علاوه بر تأکید بر اهمیتِ آواشناسی در درکِ نظامِ آواییِ زبان‌های جهان، به کاربردهای آن در آموزشِ زبان، پردازشِ گفتار، گفتاردرمانی، زبان‌شناسی قضایی^۵ و... اشاره شده است.

فصل دوم با عنوانِ تولید^۶، با توصیفِ نقشِ شش‌ها در تولیدِ گفتار و انواعِ سازوکارهای جریانِ هوا^۷ آغاز می‌شود. نویسنده سپس با ارائهٔ تصاویر، مجموعه پارامترهای دخیل در سازوکارِ جریانِ هوای ششی برون‌سو^۸ را به بحث می‌گذارد. در این بحث، در زیربخش‌های مختلفی، تارآواها و حالت‌های مختلفِ واک‌بری^۹، حلق، اپی‌گلوت^{۱۰}، نرم‌کام، زبان، لب‌ها و نقشِ زبانی آن‌ها آورده شده است. بخش ۲.۸. به اندام‌های تولیدِ گفتار^{۱۱} (فعال و غیرفعال) و جایگاه‌های مختلفِ تولید می‌پردازد. میزانِ انسداد^{۱۲} یا شیوهٔ تولید، بخش بعدی را به‌خود اختصاص داده است. در این بخش، شیوه‌های تولیدِ انسدادی، سایشی و ناسوده^{۱۳} به‌بحث گذاشته شده‌اند. در ادامهٔ مبحثِ شیوهٔ تولید، در بخش ۲.۹.۴. در تشریحِ واکه‌ها به‌جای استفاده از اصطلاحِ واکه^{۱۴}

1. connected
2. non-segmental
3. interpersonal meaning
4. syntax
5. forensic linguistics
6. articulation
7. airstream mechanism
8. egressive pulmonic airstream
9. phonation
10. epiglottis
11. articulator
12. degree of occlusion
13. approximant
14. vowel

درآمدی انتقادی بر آواشناسی

و همخوان^۱، نویسنده ترجیح می‌دهد تا به ترتیب از اصطلاح‌های واکه‌گونه^۲ و همخوان‌گونه^۳ استفاده کند و متذکر می‌شود که استفاده از این دو اصطلاح، در مطالعات آواشناختی و کاربرد اصطلاح‌های واکه و همخوان در مطالعات واج‌شناختی موجه‌تر به نظر می‌رسد. او در توضیح واکه‌گونه‌ها به واکه‌های اصلی^۴، پیشنهادی دنیل جونز^۵، اشاره می‌کند و سپس، انواع واکه‌گونه‌های متحرک^۶ (واکه‌گونه‌های مرکب^۷ و سه‌گانه^۸) را معرفی می‌کند. تشدید^۹، مشخصه‌ای که آن را ناشی از تغییر جایگاه بدنه زبان (پیشین یا پسین بودن آن) می‌داند، در بخش ۲.۴.۹.۲ آمده است. کناری‌ها، زنجی‌ها و لرزشی‌ها نیز از دیگر مباحثی هستند که زیر عنوان شیوه تولید توضیح داده شده‌اند. در بخش ۲.۱۰. آواهای مکیده، فورانی و کلیک به بحث گذاشته شده‌اند. در آخرین مبحث از این فصل، نویسنده معتقد است که برخی از اصطلاحات، مانند نیم‌واکه^{۱۰} و روان^{۱۱}، که شبیه برچسب‌های آواشناختی هستند و دائماً به وسیله واج‌شناسان مورد استفاده قرار می‌گیرند، هیچ‌گونه معادل آواشناختی ندارند.

در فصل سوم، تفاوت رویکرد اتخاذ شده در این کتاب، نسبت به رویکردهای پیشین، بیشتر آشکار می‌شود. این فصل، با عنوان **اندام‌های تولیدگفتار در ترکیب با یکدیگر**، به معرفی چارچوبی توصیفی اختصاص یافته است تا برپایه آن نقش هر یک از سازوکارهای تولیدی دخیل در تولید صدا را نشان دهد. نویسنده با تأکید بر گفتار پیوسته، توصیف عینی آواهای زبان را نقطه شروع چگونگی به‌کارگیری برچسب‌های توصیفی می‌داند. هدف نویسنده از ارائه این چارچوب، ویرایش و معرفی دوباره بخش‌هایی از جدول IPA به شکلی منسجم و شفاف است. برپایه این معیار، نقش هر یک از پارامترهای تولیدی، که در فصل دوم به آن‌ها اشاره شد، در جدول منعکس شده است. از جمله ایرادهایی که نویسنده بر سنت قبلی در ارائه تعریف آواها وارد می‌داند، در نظر گرفتن سازوکار خیشومی بودگی^{۱۲} به عنوان یکی از شیوه‌های تولید و نه به عنوان سازوکاری مجزا در فرایند تولید گفتار است. وی در راستای ویرایش بخش‌هایی از جدول، مجموعه چند جدول چهارخانه‌ای را در کنار یکدیگر ارائه می‌کند، که وجه مشترک همه آن‌ها شیوه تولید یک‌سان است. هر یک از این جدول‌ها، جایگاه تولید مشخصی دارد، که

1. consonant
2. vocoid
3. contoid
4. Cardinal Vowel
5. D. Jones
6. moving
7. diphthong
8. triphthong
9. resonance
10. semi vowel
11. liquid
12. nasality

درحقیقت وجه افتراق هر جدول با دیگری است. برای مثال در یکی از نمونه‌هایی که برای شیوه تولید انسدادی در نظر گرفته است (در هریک از جداول با جایگاه تولید مشخص) خانه سمت چپ بالا (دهانی، بی‌واک)، سمت راست بالا (واکدار، دهانی)، سمت چپ پایین (بی‌واک، خیشومی) و سمت راست پایین (واکدار، خیشومی) است. نویسنده، در ادامه، در زیربخشی با عنوان ساده‌سازی بیش از حد^۱ - یک هشدار، اشاره می‌کند که استفاده از نمادهای الفباگونه در این جداول هیچ‌گونه اطلاعی در زمینه تأثیر متقابل^۲ سازوکارهای تولیدی، فعالیت تارآواها، نوع رهش، زمان آغاز و پایان واکداری و ... به ما نمی‌دهد. اما او در مورد واکه‌گونه‌های جدول IPA، به جای مشخصه جایگاه تولید، که در جداول فوق‌الذکر برای توصیف همخوان‌گونه‌ها استفاده می‌شد، از سه مشخصه افراشته یا افتاده‌بودن، پیشین یا پسین‌بودن و حالت لب‌ها استفاده می‌کند. در بخش ۳.۸، شیوه بازنمایی پارامتری مشخص می‌شود و اشاره می‌شود که به منظور نمایش رابطه زمانی^۳ در اندام‌های تولیدگفتار، برای مثال زمان شروع واکداری و خاتمه خاتمه آن، نمی‌توان بر پایه نمادهای الفباگونه عمل کرد، بلکه برای نمایش بازنمایی دقیق‌تری از این رخداد باید از نمودار استفاده کرد. نویسنده، این شیوه بازنمایی را پارامتری می‌داند.

عنوان فصل چهارم آوانویسی است. نویسنده در ابتدای فصل، انواع آوانویسی و هدف‌های مرتبط با آن‌ها را یادآور می‌شود. در ادامه، در زیربخش‌های مختلفی، به‌طور جداگانه به تشریح نظام همخوان‌ها و واکه‌های زبان‌های مختلفی چون انگلیسی بریتانیایی، انگلیسی امریکایی معیار، فرانسوی، آلمانی، یونانی نوین و مالایایی^۴ می‌پردازد و برای هر کدام نمونه‌هایی از کلمات آوانویسی‌شده ارائه می‌کند. در پایان فصل به چگونگی تمرین و ممارست در آوانویسی اشاره شده است.

در فصل پنجم با عنوان تقطیع‌شدگی^۵ این نکته یادآوری می‌شود که اغلب متون آواشناسی، مفهوم عنصر آوایی^۶ را بدون آن که به توجیه آن بپردازند، معرفی کرده‌اند. در این بخش نویسنده این نظر را که کلمات، چه در سطح واجی و چه در سطح آوایی، تقطیع‌پذیر هستند، به چالش می‌کشد. لاج، رسم‌الخط الفبایی را یکی از عوامل پیروی از تقطیع‌شدگی معرفی می‌کند، در حالی که تقطیع‌شدگی تنها بخشی از واقعیت زبان‌گفتاری را نشان می‌دهد و در این بین، اطلاعات ارزشمندی در آوانویسی حذف می‌شود. در این راستا، نویسنده نگرش دیگری به ساخت آوایی گفتار را یادآور می‌شود، که از آن به‌عنوان رویکرد غیرزنجیری یاد

1. oversimplification
2. interplay
3. timing relationship
4. Malay
5. segmentation
6. phonetic segment

درآمدی انتقادی بر آواشناسی

می‌کند. تمرکز این رویکرد پارامتری به گفتار، بر تأثیر متقابل، هم‌پوشی^۱ و دیرش هر یک از مؤلفه‌های تولید (پارامترها) است. او در بخش ۵. ۲. با ارائه مثال‌هایی به مسئله انطباق زمانی^۲ و هم‌پوشی اشاره می‌کند و در بخش ۵. ۳. به تشریح مسئله انطباق زمانی در فعالیت تارآواها می‌پردازد. آخرین مبحث این فصل به مشخصه‌هایی اشاره دارد که حوزه عملکرد آن‌ها فراتر است از یک آوا.

فصل ششم با عنوان **مشخصه‌های نوایی**^۳، به آن دسته از ویژگی‌های گفتار اشاره می‌کند که بخش اعظمی از پاره‌گفتار را زیر تأثیر خود قرار می‌دهند. نویسنده در بخش آغازی فصل با ارائه مثال‌هایی متذکر می‌شود که مواردی مانند زیروبمی، تکیه و دیرش تنها مشخصه‌هایی نیستند که بر روی پاره‌گفتار امتداد دارند بلکه مشخصه‌هایی مانند تشدید و خیشومی بودن از جمله مواردی هستند که گستره تأثیر آن‌ها به چند هجا نیز می‌رسد. در ادامه این فصل، در زیربخش‌های مختلف، به مباحث زیروبمی، تکیه، دیرش، هجا و ریتم اشاره می‌شود.

عنوان فصل هفتم **گفتار پیوسته** است. در این جا یک بار دیگر آوانویسی الفباگونه و قائل شدن به مجزایبودگی گفتار پیوسته مورد انتقاد قرار گرفته و در زیربخش ۷. ۱. به تأثیر متقابل پارامتری پرداخته می‌شود. در این بخش آمده است که به‌جای آن که وضعیت ایستا را برای جایگاه تولید هر آوا در گفتار، در نظر بگیریم، شایسته است که تأثیر متقابل اندام‌های تولیدگفتار را، که دائماً در حال حرکت هستند، در نظر داشته باشیم. در ادامه با ارائه مثال (*corned beef*) به تشریح کامل جزئیاتی اشاره می‌شود، که در تولید این کلمات اتفاق می‌افتند: از حالتی که اندام‌ها کاملاً در حال استراحت هستند تا زمانی که بعد از ایجاد سایش (عنصر پایانی کلمه *beef*) اندام‌ها به حالت استراحت برمی‌گردند. در بخش ۷. ۲. به پدیده‌هایی که در گفتار پیوسته رخ می‌دهند اشاره شده است. همگونی، نرم‌شدگی^۴، سخت‌شدگی^۵، تولیدزدایی^۶، تطابق زمانی^۷، زمانی^۸ حذف^۹ و درج^۹، مباحثی هستند که نویسنده بر روی آن‌ها، در این بخش، تمرکز کرده کرده است.

در فصل هشتم با عنوان **گونه‌های زبان انگلیسی**، از تفاوت‌های لهجه‌ای در انواع گونه‌های انگلیسی صحبت شده است. در آغاز، کاربرد دو آوای [Y] و [ø] در مناطق جغرافیایی مختلف

1. overlap
2. timing
3. prosodic features
4. lenition
5. fortition
6. dearticulation
7. timing variation
8. deletion
9. insertion

کشور انگلیس مطرح می‌شود. نویسنده در بخش دوم به ر-گونگی^۱ و در دو بخش دیگر به تفاوت همخوان‌گونه‌ها و واکه‌گونه‌ها، در گونه‌های مختلف انگلیسی، از جمله انگلیسی اسکاتلندی و کنیایی پرداخته است.

فصل نهم با عنوان **آواشناسی صوت‌شناختی** به تحلیل مفاهیم بنیادی فیزیک گفتار اشاره دارد. در این بخش نویسنده توضیح می‌دهد که اگرچه در مقایسه با دیگر بخش‌ها، حجم کمتری به آواشناسی صوت‌شناختی اختصاص داده شده است، اما نه تنها اهمیت آن از دیگر زیربخش‌های آواشناسی کمتر نیست بلکه امروزه گرایش به تحلیل‌های صوت‌شناختی به‌جای تحلیل‌ها و برداشت‌های فردی، جایگاهی ویژه پیدا کرده است. تحلیل‌های فیزیک گفتار، به‌عنوان روشی دیگر در تحلیل گفتار، به ما کمک می‌کند تا صحت یا سقم گفته‌هایمان را در زمینه تولید گفتار (جایگاه تولید و ...) محک بزنیم. در ادامه، به توصیف ماهیت انواع موج‌های صوتی (موج‌های منظم و نامنظم)، هم‌بسته‌های صوت‌شناختی برخی صداها و درنهایت، چگونگی تفسیر طیف‌نگاشت‌ها پرداخته شده است.

کتاب "درآمدی انتقادی بر آواشناسی" منبعی مفید و روزآمد برای افرادی است که به مباحث آواشناسی و واج‌شناسی علاقه‌مند هستند. به‌ویژه کسانی که پیچیدگی‌های فرایند تولید گفتار را دنبال می‌کنند. همچنین، مطالعه این کتاب به افرادی که در زمینه گفتاردرمانی فعالیت دارند پیشنهاد می‌شود. از دیدگاه نگارنده، نکته مثبت این کتاب، که آن را از دیگر کتاب‌های اخیر در این زمینه متمایز می‌کند، نگاهی غیرزنجیری و نیز تأکید بر گفتار پیوسته است.

مرتضی طاهری اردلی

منابع

- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Firth, J. R. (1948). "Sounds and Prosodies". *Transactions of the Philological Society*, 47, 127-152.
- Pike, K. L. (1943). *Phonetics*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Tench, P. (1978). "On Introducing Parametric Phonetics". *Journal of the International Phonetic Association*, 8, 34-46.

1. rhoticity